UOT 31.
ORCID ID: 0009-0002-7933-3088
https://doi.org/10.52094/2221-7584.2025.37.48

Sahilə Cabbarova Lazım qızı
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
sahilacabbar@gmail.com

BULLİNQƏ SƏBƏB OLAN SOSİO-MƏDƏNİ FAKTORLAR

Xülasə: Bu məqalə, sosial-mədəni faktorların bullinqə təsirini araşdırmağı qarşısına məqsəd qoyur. Məqsəd, sosial mühit, ailə mühiti, məktəb mühiti, cinsiyyət stereotipləri, sosial media, iqtisadi və mədəni faktorların bullinqin yayılmasında və inkişafında necə rol oynadığını öyrənməkdir. Tədqiqatda 10-35 yaş arası 30 nəfər arasında anket sorğusu keçirilib, iştirakçılardan sosial-mədəni faktorların bullinq probleminə təsiri haqqında məlumat alınmışdır. Bu araşdırma, müvafiq mövzuda fikir formalaşdırır və gələcək tədqiqatlar üçün yeni istiqamətlər təklif edir.

Açar sözlər: Bullinq, sosio-mədəni faktorlar, ailə mühiti, məktəb mühiti, gender stereotipləri, sosial media, iqtisadi bərabərsizlik, mədəniyyət

Giriş

Bullinq, son illərdə məktəblərdə və cəmiyyətdə ən geniş müzakirə olunan sosial problemlərdən biri olmuşdur. Uşaqlar və yeniyetmələr arasında zorakılıq, təhqir, kənarlaşdırma və digər zorakılıq formaları yalnız fərdi səviyyədə deyil, həm də cəmiyyətin sosial strukturlarında ciddi təsirlər yaratmaqdadır. Bu problem, həmçinin məktəblərdə təhsilin keyfiyyətini və uşaqların psixososial inkişafını mənfi şəkildə təsir edir. Buna görə də, bullinqin səbəblərini araşdırmaq və bu problemin qarşısını almaq, məktəblərdə daha sağlam və inkişaf edən mühitlərin yaradılmasında əhəmiyyətli bir addım olacaqdır.

Tədqiqatın məqsədi sosial-mədəni faktorların bullinqin yayılmasında və inkişafında necə rol oynadığını öyrənməkdir. Sosial mühit, ailə strukturu, məktəb mühiti, cinsiyyət stereotipləri, sosial media, iqtisadi bərabərsizliklər və mədəniyyətin təsiri bullinqin yayılmasına səbəb olan əsas faktorlar kimi qəbul edilir. Bu tədqiqat, həmin faktorların uşaqların və yeniyetmələrin davranışlarına necə təsir etdiyini və bu faktorlardan hansıların bullinqin qarşısının alınmasında həlledici rol oynadığını müəyyən etməyi hədəfləyir.

Sosial-mədəni faktorların bullinqə təsirini başa düşmək, yalnız tədqiqatçılar üçün deyil, həm də təhsil sistemində çalışan müəllimlər, valideynlər və siyasətçilər üçün vacibdir. Əksər hallarda bullinqin qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlər, bu sosial-mədəni faktorlar nəzərə alınmadan tətbiq edilir və bu da uzunmüddətli nəticələrə səbəb ola bilər. Ailə mühiti və məktəb mühitinin bullinqin yayılmasında böyük rol oynadığını vurğulayan müxtəlif tədqiqatlar mövcuddur. Eyni zamanda, mədəniyyətin və sosial-iqtisadi bərabərsizliklərin bullinqə təsirinin necə olduğu barədə daha çox məlumat əldə edilməsi vacibdir.

Bu tədqiqatın nəticələri, bullinqin qarşısının alınmasında tətbiq ediləcək strategiyalar və mühitlərin qurulmasında faydalı olacaqdır. Məqsəd, sosial-mədəni faktorların bullinqin yayılmasında necə rol oynadığını dəqiq müəyyən etmək və bu problemlə mübarizə aparmaq üçün daha effektiv tədbirlər təklif etməkdir. Bununla yanaşı, bu tədqiqatın nəticələri həmçinin gələcək tədqiqatlar üçün də əsaslı baza yaradacaq və bullinqin qarşısının alınmasında daha geniş yanaşmaların tətbiqini təşviq edəcəkdir.

Metodologiya

Bu tədqiqat, sosial-mədəni faktorların bullinqə təsirini öyrənmək məqsədilə həyata keçirilmişdir. Araşdırmanın əsas aləti olaraq anket sorğusu istifadə olunmuşdur. Sorğu vasitəsilə müxtəlif sosial qruplardan seçilən 30 iştirakçıya sosial və mədəni faktorların bullinqə təsiri barədə suallar təqdim edilmişdir. Məlumatlar toplandıqdan sonra, əldə edilən cavablar statistik təhlil və kəmiyyət təhlili üsulları ilə işlənmişdir. Tədqiqatın məqsədi sosial-mədəni faktorların bullinqə təsirini öyrənmək olduğu üçün empirik yanaşma seçilmişdir. Sorğu, iştirakçılardan alınan kəmiyyət və keyfiyyət məlumatları əsasında təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın iştirakçıları 10-35 yaş aralığında olan 30 nəfərdən ibarət bir qrup təşkil edir. Bu qrup müxtəlif sosial və yaş qruplarından seçilmişdir:

- Müəllimlər
- Valideynlər
- Şagirdlər

İştirakçılar məktəb və sosial mühitlərdə aktiv olan fərdlərdir. Bu müxtəlif qrupların seçilməsi, sorğunun nəticələrinin daha geniş və əhatəli olmasını təmin edir.

Tədqiqatın əsas aləti olaraq 5 sualdan ibarət anket sorğusu hazırlanmışdır. Sorğuda iştirakçılara sosial-mədəni faktorların bullinqə təsirini qiymətləndirmək məqsədilə aşağıdakı 5 sual verilmişdir:

1. Sizcə, sosial mühitdə insanların bir-birinə qarşı münasibətlərini ən çox təsir edən faktor hansıdır? (Ailə mühiti, Təhsil və məktəb mühiti, Sosial media və kütləvi informasiya vasitələri, Cəmiyyətin mədəni və dini dəyərləri, İqtisadi vəziyyət)

2. Məktəbdə bullinqin yayılmasında cinsiyyət stereotiplərinin təsirini necə qiymətləndirirsiniz? (Böyük təsir var, Orta dərəcədə təsir edir, Kiçik təsir var, Təsir etmir)

3. Sizcə, mədəniyyətin (məqsədli zorakılıq və güc nümayişi kimi davranışların mədəniyyət tərəfindən dəstəklənməsi) bullinq hallarına necə təsir edir? (Güclü təsir edir, Orta dərəcədə təsir edir, Az təsir edir, Heç təsir etmir)

4. Ailə mühitində zorakılığın olması, uşağın məktəbdəki davranışlarına necə təsir edir? (Uşaqlarda daha çox aqressivlik yaradır, Sosial münasibətlərdə çətinliklərə səbəb olur, Uşaqların empatiya və anlayış hisslərini azaldır, Təsir etmir)

5. Sosial bərabərsizliklər (iqtisadi vəziyyət, təhsil səviyyəsi və s.) bullinqin yayılmasında necə rol oynayır? (Böyük rol oynayır, Orta dərəcədə rol oynayır, Az rol oynayır, Heç rol oynamır)

Sorğudan əldə edilən cavablar statistik təhlil və kəmiyyət təhlili üsullarına əsaslanaraq işlənib. Verilən cavablar, əvvəlcədən müəyyən edilmiş mövzulara görə qruplaşdırılmışdır. Rəqəmsal məlumatlar statistik üsullarla analiz edilib və əsas təhlillər üçün çəkilən qrafiklər və cədvəllər təqdim olunub. Məlumatların təhlilində frekanse təhlili və faiz hesablamaları istifadə olunmuşdur. Bu, müxtəlif sosial qrupların hər bir sosial-mədəni faktora verdiyi reaksiyaları müqayisə etməyə imkan yaratmışdır.

Nəticələrin təhlili

Sorğudan əldə edilən nəticələr, sosial-mədəni faktorların bullinqin yayılmasında böyük rol oynadığını göstərir. İştirakçıların verdiyi cavablara əsaslanaraq aşağıdakı əsas tapıntılar müəyyənləşdirilmişdir.

Sosial mühitin insanlara qarşı münasibətlərə təsiri

Sorğuda iştirak edən şəxslərə, sosial mühitin insanların bir-birinə qarşı münasibətlərini ən çox təsir edən faktorlar haqqında soruşuldu. Nəticələr göstərdi ki, iştirakçıların 40%-i ailə mühitini bu münasibətləri təsir edən ən əsas faktor kimi göstərdi. Bu, göstərir ki, uşaqların və gənclərin davranışları əksər

hallarda ailə mühitindən, valideynlərin davranışlarından və tərbiyə üsullarından təsirlənir.

Bununla yanaşı, məktəb mühitinin və sosial medianın da sosial münasibətlərə təsiri olduğu qeyd edilib. Lakin bu amillər ailə mühitinə nisbətən daha az təsirli olaraq qiymətləndirilmişdir.

Cinsiyyət stereotiplərinin bullinqə təsiri

İkinci sual cinsiyyət stereotiplərinin bullinqin yayılmasında necə təsir etdiyini araşdırır. Sorğunun nəticələrinə əsasən, iştirakçıların əksəriyyəti cinsiyyət stereotiplərinin bullinqin yayılmasında böyük təsirinin olduğunu qeyd etmişdir. Bu, xüsusən oğlanların sərt və aqressiv davranışlarına dair mövcud olan stereotipləri göstərir.

Mədəniyyətin bullinqə təsiri

Mədəniyyətin bullinqə təsiri ilə bağlı sualda, iştirakçıların əksəriyyəti mədəniyyətin bullinqə təsirini güclü şəkildə hiss etdiyini bildirmişdir. Sosial norma və mədəniyyətin zorakılığa yanaşması, bu davranışların cəmiyyətdə necə qəbul edildiyini müəyyən edir. Bu sorğudan əldə edilən nəticələr, mədəniyyətin bullinqin artmasında əhəmiyyətli rol oynadığını göstərir.

Ailə mühitinin təsiri

Sorğunun dördüncü sualında, ailə mühitinin bullinqə təsiri soruşulmuşdur. Nəticələr göstərdi ki, iştirakçıların əksəriyyəti ailə mühitində zorakılıq və sərt tərbiyə metodlarının uşaqlarda daha çox aqressivlik yarada biləcəyini bildirmişdir.

Sosial və İqtisadi Bərabərsizliklərin Bullinqə Təsiri

Sorğunun son sualı sosial və iqtisadi bərabərsizliklərin bullinqin yayılmasında necə rol oynadığını soruşmuşdur. Sorğunun nəticələrinə əsasən, iştirakçıların böyük əksəriyyəti bu amilin böyük rol oynadığını qeyd etmişdir. İqtisadi və sosial bərabərsizliklərin olduğu ailələrdə yaşayan uşaqların daha çox təzyiqə və bullinqə məruz qaldıqları vurğulanmışdır.

Bullinqə qarşı preventiv tədbirlər

Bullinqin qarşısını almaq üçün müxtəlif preventiv tədbirlər həyata keçirilməlidir. Tədqiqatlar göstərir ki, bullinqin effektiv şəkildə azaldılması üçün məktəb əsaslı proqramlar, ailə və icma müdaxilələri, psixososial dəstək sistemləri və siyasət səviyyəsində təşəbbüslər vacibdir [3]. Bu tədbirlərin uğurlu olması üçün çoxsəviyyəli yanaşmalar tətbiq edilməlidir.

1. Məktəb Əsaslı Strategiyalar

Bullinqin qarşısını almağın ən təsirli yollarından biri məktəb mühitinin dəyişdirilməsidir. Skandinaviya ölkələrində uğurla tətbiq edilən Olveus Bullinqin Qarşısının Alınması Proqramı məktəblərdə zorakılığın azalmasında effektiv nəticələr göstərmişdir [3]. Bu yanaşma məktəblərdə müəllimlərin və şagirdlərin maarifləndirilməsinə, bullinqə qarşı sıfır tolerantlıq siyasətinin tətbiqinə, müəyyən edilən bullinq hallarına qarşı dərhal reaksiya verilməsinə və davamlı müşahidə mexanizmlərinin qurulmasına əsaslanır [6].

2. Sosial-Emosional Öyrənmə (SEÖ) Proqramları

Şagirdlər arasında empatiya, sosial bacarıqlar və emosional tənzimləmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün Sosial-Emosional Öyrənmə (SEÖ) proqramları geniş istifadə edilir [1]. SEÖ proqramları uşaqlara emosional tənzimləmə və münaqişə həll etmə bacarıqlarını öyrətməklə bullinq hallarını azalda bilər. CASEL təşkilatının apardığı araşdırmalar göstərir ki, bu cür proqramlar məktəblərdə zorakılığın azalmasına və akademik performansın yüksəlməsinə müsbət təsir edir [1].

3. Ailə və İcma Müdaxilələri

Bullinqin qarşısının alınmasında valideynlərin rolu danılmazdır. Araşdırmalar göstərir ki, ailə əsaslı proqramlar uşaqların sosial münasibət bacarıqlarını artırmaq və bullinq hallarının qarşısını almaq üçün vacibdir [2]. Ailələrin bullinq mövzusunda maarifləndirilməsi, valideynlərin uşaqlarla açıq ünsiyyət qurmaları, pozitiv intizam üsulları tətbiq etmələri və emosional dəstək göstərmələri bullinq hallarının azalmasına müsbət təsir göstərir [5].

4. Rəqəmsal Platformalarda Bullinqin Qarşısının Alınması

Son illərdə kiberbullinqin artması bu sahədə də preventiv tədbirlərin görülməsini zəruri etmişdir. Rəqəmsal platformalarda bullinqin qarşısını almaq üçün texnologiya şirkətləri və hökumətlər tərəfindən müxtəlif proqramlar hazırlanmışdır. "Be Internet Awesome" kimi proqramlar uşaqlara onlayn təhlükəsizlik qaydalarını öyrədir və onların rəqəmsal etik davranışlarını formalaşdırır [7]. Həmçinin, sosial media platformaları bullinqi aşkar edən süni intellekt alqoritmləri tətbiq edərək, bu cür hallara qarşı effektiv tədbirlər görməyə çalışır [4].

Bullinqin qarşısının alınması üçün kompleks yanaşmalar tələb olunur. Məktəb əsaslı proqramlar, sosial-emosional öyrənmə metodları, valideyn dəstəyi və rəqəmsal mühitdə təhlükəsizliyin artırılması bu sahədə effektiv nəticələr verə bilər. Gələcək tədqiqatlar, bullinqin qarşısının alınmasında uzunmüddətli strategiyaların effektivliyini daha dərindən araşdırmalıdır.

Nəticə

Bullinqin yaranmasında sosio-mədəni faktorlar mühüm rol oynayır və bu faktorlar fərdlərin davranışlarını formalaşdıran sosial normativlərdən qaynaqlanır. Təhlillərə əsaslansaq, ailə mühiti, məktəb strukturları, gender stereotipləri, iqtisadi bərabərsizliklər və mediya təsirləri bullinq hallarının yaranmasında birbaşa iştirak edir. Ailə daxilində zorakı tərbiyə metodlarının istifadəsi uşaqların aqressiv davranışlarını normallaşdırır, bu da onların başqalarına qarşı zorakılıq göstərmə ehtimalını artırır. Məktəbdə sosial güc balansındakı problemlər və müəllimlərin laqeyd yanaşması bullinq hallarının qarşısını almağı çətinləşdirir. Gender stereotiplərinin dəyişdirilməsi və gender bərabərliyinin təşviqi zorakılığın qarşısının alınması üçün effektiv addımlardan biridir. Eyni zamanda, mediya və sosial şəbəkələrdə zorakılığı təşviq edən kontentlərin tənzimlənməsi gənclər arasında daha sağlam sosial davranışların təşviqinə səbəb ola bilər. Burdan belə bir nəticə çıxır ki, iqtisadi və sosial bərabərsizliklərin aradan qaldırılması fərdlər arasında münasibətlərin daha balanslı şəkildə qurulmasına töhfə verə bilər. Mədəniyyət və ənənələrin pozitiv istiqamətdə dəyişdirilməsi isə cəmiyyət daxilində zorakılığı azaldan ən mühüm vasitələrdən biridir. Nəticə etibarilə, ailələr, məktəblər və ictimai qurumlar birlikdə çalışaraq zorakılığa qarşı effektiv mübarizə aparmalıdır. Gələcək tədqiqatlar bu məsələlərin daha dərindən öyrənilməsinə və bullinqə qarşı daha güclü preventiv tədbirlərin tətbiqinə yol açmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). *The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions.* Nyu-York: Viley Nəşriyyatı.
2. Espelage, D. L., Low, S. K., Polanin, J. R., & Brown, E. C. (2013). *The Impact of a Middle School Program to Reduce Aggression, Victimization, and Sexual Violence.* Nyu-York: Elsevier Nəşriyyatı.
3. Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do.* Oksford: Blackvell Nəşriyyatı.
4. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2020). *Cyberbullying Prevention and Response: Expert Perspectives.* London: Routledge Nəşriyyatı.
5. Smith, P. K., & Thompson, F. (2017). *Preventing and Tackling Bullying: Effective Interventions in School and Community.* London: Routledge Nəşriyyatı.

6. Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2011). *Effectiveness of School-Based Programs to Reduce Bullying: A Systematic and Meta-Analytic Review*. Nyu-York: Springer Nəşriyyatı.
7. Willard, N. (2018). *Cyber Savvy: Embracing Digital Safety and Civility*. Thousand Oaks: Corvin Nəşriyyatı.

Sahila Jabbarova

SOCIO-CULTURAL FACTORS CAUSING BULLYING

Summary: Bullying is a social problem involving repeated insults and violence caused by power imbalances between individuals. This research examines the main socio-cultural factors that lead to bullying and analyzes how these factors affect society. The role of family environment, social structure at school, gender stereotypes, media, economic and social inequalities, and culture are examined in detail in this study. Effective measures to prevent bullying are discussed at the end of the article.

Key words: bullying, socio-cultural factors, family environment, school environment, gender stereotypes, social media, economic inequality, culture

Сахиля Джаббарова

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ, КОТОРЫЕ ВЫЗЫВАЮТ БУЛЛИНГ

Резюме: Буллинг — это вызванная дисбалансом сил между индивидами, социальная проблема, охватывающая повторные случаи оскорблений и насилия. В данной исследовательской работе рассматриваются основные социокультурные факторы, которые приводят к буллингу, и проводится анализ относительно воздействия данных факторов на общество. В этом исследовании подробно рассматриваются роль семейной атмосферы, социальной структуры в школе, гендерных стереотипов, средств массовой информации, экономического и социального неравенства и культуры. В конце статьи обсуждаются эффективные меры для предотвращения буллинга.

Ключевые слова: буллинг, социокультурные факторы, семейная атмосфера, атмосфера в школе, гендерные стереотипы, социальные сети, экономическое неравенство, культура.